1986, s. 75-77; Sıddîk M. Emîn ed-Darîr, *el-Ġarar ve eşeruh fi'l-ʿuḳūd fi'l-fıḳhi'l-İslâmî: Dirâse muḳārene*, Beyrut 1410/1990, s. 195-203, 358-385, 594-596; "Beyʿ menhî ʿanh", *Mv.F*, IX, 187-200.

CENGİZ KALLEK

MUHÂDARÂT

(المحاضرات)

Edebî, dinî, kültürel bilgilerin aktarıldığı edebî bir tür.

Sözlükte "bir topluluğun huzurunda bilgi ve birikimlerini aktarmak, onlarla ilmî tartışmada bulunmak" gibi mânalara gelen **muhâdara** kelimesinin çoğulu olan **muhâdarât**, terim olarak başkasına ait sözlerden muhataba veya okuyucuya uygun alıntılar halinde aktarmalar yapmayı ve bu nitelikteki sözleri toplayan edebî eser türünü ifade eder. Bu türe muhâdara adının verilmesinin sebebi, bunun, ileri gelen devlet ricâliyle büyük âlimlerin huzurunda düzenlenen meclislerde karşılıklı soru-cevap şeklinde sohbet ve tartışmalar halinde başlamış olmasıdır. İki âlim arasında gerçekleşen sohbet ve münakaşalar belli bir tarihten itibaren derlenerek kitap haline getirilmiş, bu eserler de muhâdarât veya **mecâlis** adıyla anılmıştır.

Muhâdarât alanında kaleme alınmış ilk eser Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın *el-Muḥâḍarât ve'l-muḥâverât*'ıdır. Daha sonra Ebû Ali et-Tenûhî *Nişvârü'l-muḥâḍara ve aḫbârü'l-müẕâkere* (Kahire 1921; Haydarâbâd 1934; Beyrut 1971-1973), *el-Müstecâd min faʿalâti'l-ecvâd* (Dımaşk 1946) ve *el-Ferec baʿde'ş-şidde* (Kahire 1938; I-V, Kahire 1955) adlı kitapları yazmıştır. Tenûhî ilk eserinde IV. (X.) yüzyıldaki bazı vezirlerle halkın âdet ve geleneklerine, ikincisinde emîr ve halifelerle Ehl-i beyt ve özellikle Bermekîler hakkında bilgilere yer vermiştir. Üçüncü eserde sıkıntının ardından gelen rahatlık ve mutluluğa dair anekdotlar bulunmaktadır. Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin, Büveyhî Veziri İbn Sa'dân'ın ortaya attığı meseleler etrafında gelişen ve kırk gece süren ilmî, edebî ve felsefî sohbetleri içine alan *el-İmtâʿ ve'l-muʾânese*'si ile (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn, I-III, Kahire 1939-1944; Beyrut 1373/1953) hocası Ebû Süleyman es-Sicistânî'nin evinde düzenlenen felsefe toplantılarıyla ilgili *el-Muḳābesât*'ı da (nşr. Mirzâ Hüseyin eş-Şîrâzî, Bombay 1306/1889; nşr. Hasan es-Sendûbî, Kahire 1347; nşr. M. Tevfîk Hüseyin, Bağdat 1970) bu alanda kaleme alınmış ilk eserlerdendir.

Ebû Mansûr es-Seâlibî *et-Tems̱îl ve'l-muḥâḍara* (Kahire 1961), *Müʾnisü'l-vaḥîd ve nüzhetü'l-müstefîd fi'l-muḥâḍarât* (Viyana 1829) ve *Ḥilyetü'l-muḥâḍara* adıyla üç eser yazmıştır. Zemahşerî'nin *Kitâbü Rebîʿi'l-ebrâr ve nuṣûṣi'l-aḫbâr*'ı ile (I-IV, Bağdat 1976-1982) Râğıb el-İsfahânî'nin *Muḥâḍarâtü'l-üdebâʾ ve muḥâverâtü'ş-şuʿarâʾ*sı da (Kahire 1287; Beyrut 1961) sahanın en önemli iki eseridir. Zemahşerî kitabında halifelerin, büyük sahâbîlerin ve fakihlerin hikmetli sözleriyle ibret alınacak hikâyelere ... hur şairlerden iktibaslar gibi ç... nulara yer verir. İsfahânî eserin... akıl, cehalet, ahlâk, mürüvvet, ö... gi vb. ne dair okuyucunun ilgisini... türden nakiller yapar. Ahmed b. ... ed-Dîneverî'nin *el-Mücâlese ve... rü'l-ʿilm* adlı eseri (nşr. Ebû Ubey... hûr b. Hasan Âl Selmân, Beyrut 14... nşr. Seyyid Yûsuf Ahmed, I-X, Bey... 2000) ilmî, dinî, ahlâkî, edebî k... ilgili olarak hadis, güzel söz, fıkra, hikâye ve anekdotları toplayan zengin bir koleksiyondur. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Muḥâḍarâtü'l-ebrâr ve müsâmerâtü'l-aḫyâr*'ı (Kahire 1324) 185 başlık altında mev'ıza, ahlâk, âdâb, hikmet, emsal, eğlendirici ahlâkî hikâye ve fıkralar gibi çeşitli konuları kapsar. İbn Hicce'nin *S̱emerâtü'l-evrâḳ fi'l-muḥâḍarât*'ı (*Muḥâḍaratü'l-üdebâʾ* kenarında, Kahire 1287) kıssa, fıkra, ilginç haberler, güzel cevaplar, atasözleri ve seçilmiş şiirlerden oluşan bir mecmuadır. Esere Ahdeb (*Teʾhîlü'l-ġarîb*) ve Muhammed b. Muhammed es-Sâbık el-Hamevî birer zeyil yazmıştır. Bu alanda yazılan diğer kitapların başlıcaları şunlardır: Hatîbzâde Muhyiddin Mehmed, *Ravżü'l-aḫyâr* (Zemahşerî'nin eserinden seçmeler, Bulak 1300; Kahire 1311); Hasan b. Mes'ûd el-Yûsî el-Merrâküşî *Kitâbü'l-Muḥâḍarât* (Fas 1317); Ebû Hafs Ömer b. Hasan en-Nîsâbûrî es-Semerkandî, *Revnaḳu'l-mecâlis* (Kahire 1309, 1322); İbn Abdülber en-Nemerî, *Behcetü'l-mecâlis* (Kahire 1962); İbn Hamdûn, *et-Teẕkiretü'l-Ḥamdûniyye* (Beyrut 1996). Ayrıca İbn Abdürabbih'in *el-ʿİḳdü'l-ferîd*'i, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eġānî*'si, İbn Kuteybe'nin *ʿUyûnü'l-aḫbâr*'ı ve İbşîhî'nin *el-Müsteṭraf fî külli fennin müsteẓraf*'ı da bu tür eserlerden sayılır. Yirmi üç makaleden oluşan Muhammed Karabâğî'nin *Câlibü's-sürûr ve sâlibü'l-ġurûr fi'l-muḥâḍarât*'ını (bk. bibl.) Muhammed Dilşâd eş-Şirvânî Türkçe'ye çevirmiştir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 98-99). Seyyid Feyzullah Efendi'nin *Mecmûa-i Hikâyât*'ı ile (İÜ Ktp., TY, nr. 1631) Abdurrahman Hibrî Efendi'nin *Hadâiku'l-cinân*'ı da (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1631) muhâdarâta dair Türkçe eserlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Karabâğî, *Kitâb fî ʿilmi'l-Muḥâḍarât*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4282; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, I, 208-216; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, II, 1609-1610; *Osmanlı Müellifleri*, II, 98-99; Brockelmann, *GAL*, I,155, 284, 286, 343, 349; II, 562; *Suppl.*, I,162, 502; II, 285; Naci Kazan, *Karabâğî ve Câlibü's-sürûr'u* (doktora tezi, 1991), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nezîr Hüseyin, "Muḥâḍarât", *UDMİ*, XIV/1, s. 509-511.

ÂDÂBÜ'L-MUHADDİS

آداب المحدث

bk. **MUHADDİS**

Hadisleri öğrenip rivayet etmekle meşgul olan kimse.

MUHADDİS

(المحدّث)

Hadisleri öğrenip rivayet etmekle meşgul olan kimse.

Sözlükte "haber vermek, hadis rivayet etmek" anlamındaki **tahdîs** masdarından türeyen **muhaddis** kelimesi terim olarak "rivayet ettiği hadisleri senediyle birlikte nakleden ve bu hadislerin metinlerini ezbere bilen, senedlerindeki râvilerin güvenilirliği konusunda görüşleri bulunan kimse" demektir. Bazıları, hadis âlimlerinden usulüne uygun şekilde hadis öğrenen ve rivayet eden herkese muhaddis demiştir. Hz. Peygamber'e, ashaba ve tâbiîne nisbet edilen rivayetlere "eser" adını verenler muhaddisi **eserî** (**ehl-i eser**) olarak nitelemişlerdir. Hadis usulüne dair ilk kaynaklarda ise muhaddis yerine daha çok **ehl-i hadîs** ve **sâhib-i hadîs** terkipleri geçmektedir. Muhaddise "hadisleri her bakımdan iyi bilen âlim" anlamında **şeyh** ve **imam** da denilmiştir.

Hadis talebesinin kaç yaşından itibaren hadis dinleyip öğrenmeye ve yazmaya başlayacağı meselesi üzerinde durulmuş, Basralılar on, Kûfeliler on beş veya yirmi, Şamlılar otuz yaşını tamamlamadan hadis tahsiline çıkmayı doğru bulmamışlardır. Bununla beraber mümkün olduğu kadar erken yaşlarda hadis rivayetine başlanabileceği söylenmiş, söylenen sözü anlayıp cevabını verebilecek zihnî olgunluğa eren çocukların dahi hadis öğrenebileceği kabul edilmiştir. Hadis tahsiline ka-

rar veren kimsenin bu ilmi önce kendi memleketinde rivayette titiz davranan ve dindarlığı ile tanınan muhaddislerden öğrenmeye başlaması tavsiye edilmiş, onlardan gerekli bilgileri ve âlî rivayetlerini aldıktan sonra diğer yerlerdeki muhaddislerden faydalanmak üzere seyahatlere çıkması uygun görülmüştür. Bir muhaddisin kendi memleketindeki âlimlerle yetinmesi, âlî isnadlı hadislerin rivayetiyle iktifa edip sahalarında otorite olan muhaddislerin nâzil isnadlı sahih rivayetlerini ihmal etmesi doğru bulunmamıştır.

Hadis talebesi olmaya karar veren bir kimsenin öncelikle *Ṣaḥîḥayn*, ardından Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'leri ile Tirmizî'nin *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*'indeki hadisleri okumaya ve anlamaya çalışması, bu arada Beyhakī'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sını, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭaʾ*'ı başta olmak üzere ahkâma dair hadisleri ihtiva eden câmi'leri, ayrıca Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü'l-ʿİlel*'i ile bu konudaki diğer eserleri, Buhârî'nin *et-Târîḫu'l-kebîr*'i ve İbn Ebû Hâtim'in *el-Cerḥ ve't-taʿdîl*'i gibi ricâl kitaplarını, İbn Mâkûlâ'nın *el-İkmâl*'i gibi isim, lakap, künye ve nisbelerin doğru bir şekilde tesbitine yardımcı olan eserleri okuması uygun görülmüş, ayrıca hadis âlimlerinden bin adet hadis cüzü dinlemiş olması gerektiği söylenmiştir.

Usûl-i hadîs kitaplarında "âdâbü't-tâlib" ve "âdâbü'l-muhaddis" başlığı altında, hadis öğrenmeye yeni başlayanlarla (tâlip) muhaddis olanların uyacağı esaslar söz konusu edilmiştir. Buna göre hadis öğrenmek isteyen kimse bu işi Allah rızâsını kazanma ve Hz. Peygamber'in sünnetini yaygınlaştırarak ona hizmet etme niyetiyle yapmalı, hadisi menfaatlerine alet etmemeli, Allah rızâsı için öğrenilmesi gereken bir ilmi dünyalık elde etmek için öğrenen kimsenin kıyamet gününde cennet kokusu duyamayacağını (Ebû Dâvûd, "ʿİlim", 12) unutmamalı, Resûl-i Ekrem'in, âhirette faydası görülecek şeyleri elde etmeye çalışıp bu hususta Allah'tan yardım dilenmesi ve acze düşülmemesi yolundaki tavsiyesini (Müslim, "Ḳader", 34) tutmalıdır. Allah'tan yardım ve başarı istemeli, kendisini doğru yola ulaştırmasını niyaz etmeli, hadis âlimlerinin ahlâkını öğrenerek onlar gibi yaşamaya çalışmalıdır. Derslerde hocasını dikkatle dinlemeli, ilmine saygı duymalı ve onun hoşnutluğunu kazanmaya gayret göstermelidir. Bu arada giyiminde ilim ehline yakışır mütevazi kıyafetleri tercih etmelidir. Anlamadığı konuları hocasına sormaktan çekinmemeli, kendisinden daha küçük olanlardan rivayet etmeyi gurur meselesi yapmamalı, yeteri kadar hadis öğrendiğini düşünerek artık kendisinin de muhaddis olduğu zannına kapılmamalıdır. Ayrıca arkadaşlarını iyi seçmeli, öğrendiği bilgileri onlardan esirgememeli, bir hadisi daha çok hocadan duyup rivayet etmek ve bununla övünmek için gereksiz yere zaman harcamamalı, dinleyip yazdığı hadislerin mânasını anlamaya, rivayetlerin sahih ve zayıf olanlarını öğrenmeye gayret etmeli, hadisleri ezberlemeli, onları arkadaşlarıyla müzakere etmeli ve rivayet konusunda titiz davranmalıdır.

Muhaddis, Resûl-i Ekrem'in hadisleri duymayanlara ve bilmeyenlere öğretme yolundaki tavsiyesini dikkate almalı, ilim öğrenmek isteyenlere tevazu göstermeli ve öğrencilerine değer vermelidir. Bir muhaddis iyice yetiştikten sonra da tasnif, telif ve tahrîc çalışmaları yapmalı, eserlerini ortaya çıkarma hususunda acele etmemelidir.

Hadis âliminin makam ve menfaat elde etmek amacıyla devlet adamlarına ilgi göstermesi fitne sebebi sayılmıştır. Ebû Kılâbe el-Cermî, Eyyûb es-Sahtiyânî, A'meş, Ahmed b. Hanbel, İmam Buhârî gibi muhaddisler, ihtiyaç içinde olmalarına rağmen devlet adamlarının ayağına gitmek suretiyle hadis rivayet etme teklifini kabul etmemiş ve onların gönderdiği paralara el sürmemiştir. Muhaddisin ücret karşılığında hadis rivayet etmesi önceleri doğru bulunmamış ve ücret alan kimsenin rivayetinin kabul edilmeyeceği ileri sürülmüştür. Fakat sonraları bunun hadis ilmine ilgiyi azaltacağı düşüncesiyle hadis öğretme karşılığında ücret alınabileceği görüşü benimsenmiştir.

Ebû Bekir b. Ebû Şeybe muhaddis olacak kişinin imlâ yoluyla 20.000 hadis yazması gerektiğini söylemiştir (Râmhürmüzî, s. 377 [Bâbü'l-küttâb]; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, I, 77; *Tecrid Tercemesi*'nde bu bilgi, "İmlâ tarikiyle 20.000 hadis yazdıramayan kimse sâhib-i hadîs değildir" şeklinde yanlış kaydedilmiştir [Mukaddime, I, 9]). Ahmed b. Hanbel ise 100.000-200.000 hadis bilene muhaddis denemeyeceğini, 300.000 hadis bilenin ise vasat bir muhaddis sayılacağını ileri sürmüştür (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, I, 77). Ancak hadis ilmiyle meşgul olanları ezberledikleri hadislerin sayısına göre değişik lakaplarla anma âdeti ilk devirlerde bilinmediğinden hadis âlimleri böyle bir sıralamayı uygun bulmamış, muhaddisler hadis ilimlerindeki bilgilerine ve ilmî kudretlerine göre itibar sahibi olmuştur (bk. **HÂFIZ**).

Muhaddisin hadis âlimlerini iyi tanıması, râvilerin tabakalarını, âlî, nâzil ve nisbî ulüv (bedel, muvâfakat, musâfaha ve müsâvat) yoluyla rivayet ettikleri hadisleri bilmesi ve bunlardan seçmeler yapabilecek yeteneğe sahip bulunması, isimlerde tashif yapmamak için râvilerin adlarını, özellikle müştebih, mü'telif ve muhtelif, müttefik ve müfterik olanlara vâkıf olması gerekmektedir. Bir muhaddisin hadislerin metinlerini ezberlemesi, hadislerdeki garîb kelimeleri anlaması ve hadiste ifade edilen şeyi kavraması birinci derecede önemli olduğu gibi hadislerin senedlerini ezbere bilmesi, sahihlerini uydurmalarından ayırması ve râvilerini özellikleriyle tanıması da önemli görülmüştür. Bu vasıfları taşıyan kimse hem muhaddis hem fakih kabul edilmiştir. Muhaddisin rivayet ettiği hadislerden hüküm çıkarabilmesi ve usûl-i hadîs yanında usûl-i fıkhı da bilmesi arzu edilmekle beraber bu niteliğe sahip kimselerin az sayıda bulunduğu, muhaddislerin çoğunun rivayet tekniğini iyi bilmekten öteye geçemediği görülmektedir. Hadiste yeterli olmayan kimselerin çok sayıda hadis kitabını anlamadan okuması, çok hadisi ezbere bilmesi fazla önemli sayılmamış, rivayet kurallarından haberi bulunmayan ve öğrendiğini yaşamayan kimseler muhaddis kabul edilmemiştir. Bir muhaddiste hadisi dinleme, ezberleme, anlama, onunla amel etme ve başkalarına öğretme şeklinde beş özelliğin bulunması gerekli sayılmıştır. Bazı âlimler muhaddisin rivayetlerin isnadlarını, illetlerini, âlî ve nâzil olanlarını, râvilerin isimlerini bilmesini, birçok hadis ezberlemesini ve birçok hadis kitabını okumasını şart koşarken bir kısmı devrinin şartlarına göre daha müsamahakâr davranarak doğru sözlülükle tanınmayı, bid'atlardan ve büyük günahlardan uzak durmayı yeterli görmüştür. Bazı dönemlerde konuyu bilmeyenler, Sâgānî'nin *Meşâriḳu'l-envâr*'ı ile Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî'nin *Meṣâbîḥu's-sünne*'sini okuyanlara muhaddis demişler, bunun yanında İbnü's-Salâh'ın *Muḳaddime*'sini veya bunun muhtasarı olan Nevevî'nin *et-Taḳrîb*'ini okuyanları da büyük muhaddis sayarak onlara devrin Buhârî'si gözüyle bakmışlardır (Sübkî, s. 66-67).

Hadis rivayet etme yaşı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş, muhaddisin bu işe elli yaşından itibaren başlamasının daha uygun olacağını söyleyenlerin kendi memleketlerinin şartlarını dikkate aldık-

ları kabul edilmiştir. Rivayet ehliyetinin yaşla değil ilim ve akılla ilgili olduğunu belirten âlimler, hadis rivayet edenlerin bulunmadığı bir bölgede yaşayan muhaddisin bildiği hadisleri nakletmesini gerekli görmüşlerdir. Nitekim Saîd b. Cübeyr, Nehaî ve Ömer b. Abdülazîz gibi muhaddislerin elli yaşına varmadan vefat etmeleri onların erken devirlerden itibaren hadis rivayet ettiklerini göstermektedir. Buhârî'nin ergenlik çağında iken rivayete başlayıp bazı hocalarının hatasını düzelttiği, Mâlik b. Enes'in on yedi yaşında, İmam Şâfiî'nin yine gençlik çağlarında hadis naklettiği bilinmektedir. Öte yandan muhaddisin hâfızasının zayıfladığı ve kendisinde bunama alâmetleri belirdiği zaman rivayeti bırakması uygun görülmüş, sağlam hâfızalarıyla 100 yaşından sonra da rivayette bulunan Hakîm b. Hizâm gibi sahâbîlere, Hasan b. Arefe, Ebü'l-Kāsım el-Begavî ve Ebü't-Tayyib et-Taberî gibi muhaddislere bakarak bazılarının ileri sürdüğü gibi seksen yaş rivayet sınırının sonu olarak kabul edilmemiştir. Bir kısım âlimler muhaddisin hocaları, ayrıca kendinden daha bilgili ve yaşlı hadis âlimleri hayatta iken rivayete başlamasını uygun görmemiş, bunun aksini savunan âlimler ise Resûl-i Ekrem henüz hayatta iken Hulefâ-yi Râşidîn, Abdurrahman b. Avf, Muâz b. Cebel ve Zeyd b. Sâbit gibi sahâbîlerin fetva vermelerini delil olarak zikretmişlerdir.

İyi yetişmiş bir muhaddisin hadis rivayet ederken, özellikle rivayet yollarının en değerlisi kabul edilen imlâ yoluyla hadis okuturken önce abdest alması, kendine çekidüzen verip mecliste baş köşeye oturması, Kur'an okunduktan sonra besmele, hamdele, salâtü selâm ve dua ile rivayete başlaması, yine dua ve hamdele ile dersini bitirmesi, hadisleri anlaşılır bir telaffuzla okuması gerektiği belirtilmiş, rivayete son verirken zühd, edep ve güzel ahlâkla ilgili bazı ibretli hikâyeleri ve şiirleri yine senedleriyle birlikte nakletmesi uygun görülmüştür (ayrıca bk. **İMLÂ**).

Muhaddis, imlâ meclislerinde rivayet etmek üzere hadis seçerken talebenin ve dinleyenlerin seviyesini dikkate almalı, halkın bulunacağı derste anlaşılması güç hadisler yerine İslâm'ı yaşamayı öğreten hadisler okutmalıdır. Gazzâlî muhaddisin edebinden söz ederken onun hedefinin doğruyu aramak, yalandan uzak durmak, sika râvilerden meşhur olan hadisleri ve müslümanlara gerekli olan farz, sünnet ve edeple ilgili hususları rivayet etmek, genel kabul görmeyen rivayetlerden uzak durmak, önceki âlimler arasında geçen tartışmalardan söz etmemek, şaka yapmamak, anlaşmazlık ve çekişme konularını en aza indirmek, ilmini idarecilerin ayağına götürmemek, kendi kitabında bulunmayan hadisleri rivayet etmemek, bir hadisi başka bir hadisle birleştirmemek, hadis öğrenimi sırasında faziletli davranışları ve önemli görevleri ihmal etmemek olduğunu söylemiştir (*el-Edeb fi'd-dîn*, s. 137-138).

Güçlü hâfızalarıyla tanınan muhaddislere her dönemde itibar gösterilmiş, uğradıkları şehirlerde kendilerinden rivayette bulunmak isteyen binlerce hadis talebesinin ve halkın toplandığı meydanlarda hadis rivayet etmeleri sağlanmıştır. Yezîd b. Hârûn için Bağdat'ta kurulan böyle bir meclisi gören devrin halifesi yanındakilere, "İşte asıl mülk ve saltanat budur" demiş (Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü aṣḥâbi'l-ḥadîs*, s. 100), Hârûnürreşîd, Kadı Yahyâ b. Eksem'e rütbesi halifeden daha yüksek birini tanıyıp tanımadığını sorduğu zaman onun hadis rivayet etmekte olan bir muhaddisi göstermesi üzerine halife bunun çok doğru bir tesbit olduğunu kabul etmiştir (*a.g.e.*, s. 99-100). Muhtemelen bu olaylardan hareketle veya Resûl-i Ekrem'in daha sonraki devirlerde gelip hadislerini rivayet edecek olanlara "halifelerim" dediğine dair bir rivayete dayanarak (Heysemî, I, 126) derin hadis bilgisi ve güçlü hâfızasıyla ünlü muhaddisler "emîrü'l-mü'minîn fi'l-hadîs" diye anılmıştır.

Hadis öğrenmek ve öğretmek isteyenlerin uyması gereken kurallara dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan Hatîb el-Bağdâdî'nin *Muḫtaṣaru Naṣîḥati ehli'l-ḥadîs* ve *el-Câmiʿ li-aḫlâḳı'r-râvî ve âdâbi's-sâmiʿ*, Bedreddin İbn Cemâa'nın *Tezkiretü's-sâmiʿ ve'l-mütekellim fî edebi'l-ʿâlim ve'l-müteʿallim* adlı eserleriyle İbrahim Hatiboğlu'nun *Hadis Usûlü Kaynaklarına Göre Hadis Öğrenim ve Öğretim Âdâbı* adlı yüksek lisans çalışması (bk. bibl.) anılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Ḳader", 34; Ebû Dâvûd, "ʿİlim", 12; Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâṣıl* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1391/1971, s. 377; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ li-aḫlâḳı'r-râvî ve âdâbi's-sâmiʿ* (nşr. Mahmûd Tahhân), Riyad 1403/1983, I-II; a.mlf., *Şerefü aṣḥâbi'l-ḥadîs* (nşr. M. Said Hatiboğlu), Ankara 1991, s. 98-105; a.mlf., *Muḫtaṣaru Naṣîḥati ehli'l-ḥadîs* (nşr. Nasr Ebû Atâyâ, *Mecmûʿatü resâʾil fî ʿulûmi'l-ḥadîs* içinde), Riyad 1415/1994, s. 109-126; Gazzâlî, *el-Edeb fi'd-dîn* (a.mlf., *el-Münḳız mine'ḍ-ḍalâl* içinde), Beyrut 1408/1987, s. 137-138; Kādî İyâz, *el-İlmâʿ* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 199 vd.; İbnü's-Salâh, *Muḳaddime* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1411/1990, s. 419-436; İbn Dakīkul'îd, *el-İḳtirâḥ* (nşr. Âmir Hasan Sabrî), Beyrut 1417/1996, s. 244-256; Bedreddin İbn Cemâa, *Tezkiretü's-sâmiʿ ve'l-mütekellim fî edebi'l-ʿâlim ve'l-müteʿallim* (nşr. Seyyid Muhammed Hâşim en-Nedvî), Amman 1419/1998; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, XIX, 366; Sübkî, *Muʿîdü'n-niʿam ve mübîdü'n-niḳam*, Beyrut 1407/1986, s. 66-67, 71-72; Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâʾid*, I, 126; Şemseddin es-Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercemeti şeyḫi'l-İslâm İbn Ḥacer el-Asḳalânî* (nşr. Hâmid Abdülmecîd – Tâhâ ez-Zeynî), Kahire 1406/1986, I, 17-28; a.mlf., *Fetḥu'l-muġîs*, Beyrut 1403/1983, II, 309-391; Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Kahire 1385/1966, II, 125-158; Sıddîk Hasan Han, *el-Ḥıṭṭa fî zikri'ṣ-ṣıḥâḥi's-sitte*, Beyrut 1405/1985, s. 135-145; a.mlf., *Ebcedü'l-ʿulûm* (nşr. Abdülcebbâr Zekkâr), Dımaşk 1978, I, 124-134; Cemâleddin el-Kāsımî, *Ḳavâʿidü't-taḥdîs* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut 1414/1993, s. 241-246; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 8-12; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 71-76; Hüseyin b. Muhammed Şevât, *Medresetü'l-ḥadîs fi'l-Ḳayrevân*, Riyad 1411, I, 310-317; İbrahim Hatiboğlu, *Hadis Usûlü Kaynaklarına Göre Hadis Öğrenim ve Öğretim Âdâbı* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Sıddîk Beşîr Nasr, *Ḍavâbiṭü'r-rivâye ʿinde'l-muḥaddisîn*, Trablus 1992, s. 186-191; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 2-6.

M. Yaşar Kandemir

el-MUHADDİSÜ'L-FÂSIL

(المحدّث الفاصل)

Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) **hadis usulüne dair eseri.**

Tam adı *el-Muḥaddisü'l-fâṣıl beyne'r-râvî ve'l-vâʿî*'dir. Ashâbü'l-hadîsi kötüleyen bir grupla hadis ehlinin âdâbına riayet etmeden hadis meclisi akdeden bazı şeyhlerin ortaya çıkması üzerine hadis talebelerini bunların etkisinden korumak amacıyla kaleme alınmıştır (Râmhürmüzî, s. 159-162). Mukaddimede öncelikle ashâbü'l-hadîsi tenkit edenlere cevap verilmiş, ehl-i hadîsin değerine dair rivayetler bir araya getirilmiştir. Bu da müellifin bir usul kitabı yazmaktan çok ehl-i hadîse yöneltilen eleştirileri cevaplandırmak istediğini göstermektedir.

el-Muḥaddisü'l-fâṣıl'da yirmi iki konu ele alınmış olup bunlar sırasıyla sünneti nakletmenin fazileti, ilim öğrenmenin fazileti, hadis talebinde niyetin önemi, imlâ meclislerine katılma yaşı, hadis talebesinin dış görünümü, âlî ve nâzil isnad, rihle, hem rivayet hem dirayet ehli olmanın fazileti, esmâ ve künâ ilmi, müttefik ve